

Tonca iz lonca

Nenavadna zgodba iz starih časov.

4.



Diarium Bernardi, alumni in Collegio patrum Societatis Jesu. Tako je naslovil Bernardek, gojenec v zavodu očetov družbe Jezusove, svoj dnevnik, ki ga je vsak dan sproti pisal, kakor je videl, da delajo tudi drugi njegovi tovariši. Spočetka so bili njegovi zapiski sila preprosti. Za vse, kar je videl in doživel, mu je primanjkovalo latinskih besed. Tudi vezati jih ni znal in bal se je, da bi ne biló preveč napak v njegovem pisanju. Zato je dnevnik skrbno skrival. Za ves svet ne bi maral, da bi ga dobil v roke kak prefekt, še manj pa njegovi učeni profesorji ali celo sam pater rektor.

Svoj strah in svojo skrb je zaupal Toncu, ki je neviden živel z njim in ob njem, kadar se mu ni zljubilo, da bi hodil svoja posebna pota.

Tonca mu je pregnal skrb in strah.

Vse, česar bi patri prefekti, profesorji in rektor ne smeli brati, da ne bi izvedeli za Bernardkove skrivnosti, je biló v dnevniku zanje nevidno. Tudi sošolci, ki so mu včasih iz radovednosti izmaknili dnevnik, niso našli v njem nič takega, da bi se mu mogli smejati, in tudi nič takega, da bi ga mogel kdo tožiti...

Dnevnik je začel Bernardek pisati o božiču, ko niso imeli pouka, a vendar ni smel domov, kakor so šli drugi, ki so bili iz mesta ali iz bližnjih krajev. Ta čas, so mu rekli, da bolje uporabi, če se bo pridno učil in ponavljal, kar so v dveh mesecih predelali v šoli.

Tako je ostal Bernardek svoje prve počitnice v zavodu, se učil, ponavljal in pisal, kaj je doživel prva dva meseca v mestu in zavodu. Tonca je sedel neviden na mizi in mu gledal pod pero. Sproti je vse bral in razumel, zakaj kar je slišal v šoli, ki je ni z Bernardkom nikdar zamudil, si je vse zapomnil in ni s svojim znanjem prav nič zaostajal za drugimi. Seveda, svojega znanja ni mogel pokazati, ker ga ni nihče videl, da bi ga izpraševal. In v zapisnikih ga tudi niso imeli nikjer. Ergo: Quod non est in actis, non est in mundo, je vedel Tonca iz latinščine; da ga ni na svetu, ker nimajo zapisanega. O, saj pri učenih gospodih profesorjih celo zapisanih ni na svetu, vsaj v razredu ne. Nekaterih nikdar ne pokličejo. In mestni prebrisanci so si izmislili še poseben experimentum, ki se jim je posrečil in ga ponavljajo. Ni biló v njihovem razredu, v retoriki je biló, kakor je slišal z Bernardkom. Sila učenega profesorja imajo, ki si šolarjev po zunanosti ne more zapomniti. Kadar koga pokliče, ki ni pripravljen, vstane in pove, da ga ni. In profesor pokliče drugega. Ako tudi ta ni pripravljen, sune soseda, ki ve, da zna. In sosed odgovarja za vprašanega.

»Bene, bene, optime — dobro, dobro, prav dobro,« pritrjuje profesor odgovorom in veli končno s prijazno zadovoljnim glasom »Sedeas!« In vprašani, ki ni bil vprašan, a je odgovarjal, sede in šolarji se muzajo.

Tako je kdo nekaj, kar ni, čeprav je zapisan. Če ni zapisan, pa je čudno, da ne more biti nekaj, kar je.

Tonca je bil zadovoljen, da ni bil zapisan, ker tako je bil šolar, čeprav ni bil, kar bi ne mogel biti, če bi ga imeli zapisanega. Sploh bi ga ne zapisali, če bi vedeli, da je in da je tak, kakršen je. Pognali bi ga iz kolegija in ne mogel bi se z Bernardkom učiti. Ali pa bi napravili še kaj hujšega

z njim. Mogoče bi ga celo v nič spremenili, ko so tako učeni, in potem bi ga res ne bilo na svetu. Tako pa je in je vesel, da je. Vsak dan sliši kaj novega, vsak dan več zna in ve in sproti lahko bere Bernardkov dnevnik. Bernardkov dnevnik je prav za prav tudi njegov dnevnik. Bernardek si res ni upal njegovega imena zapisati in ne njegovih doživljajev. Pa je potem le vse lepo popisal, kako je z njim, ko sta se zmenila za nevidno pisavo. Samo tako sta uredila, da navidezno prazen prostor v dnevniku ni bil sumljiv...

Bernardek je torej pisal dnevnik, Tonca pa je sedel neviden na mizi, mu gledal pod pero in bral. Bernardek je pisal lepo, kakor tiskano. Tako, kakor je videl v starih bukvah, ki so jih jim pokazali. Stare bukve so samo pisali. Menihi so jih pisali, ker tiskati knjig prejšnje čase niso znali. Pa so bile pisane knjige lepše kakor tiskane. Menihi namreč niso znali samo lepo pisati, tudi risati in slikati so znali, da so bile njihove bukve res pisane: začetne črke vsakega poglavja so bile zlate in ob njih podobe in rože in prečudne živali, kakršnih Tonca še ni videl. In Bog in svetniki so se kakor sprehajali ob črnih vrstah na velikih straneh. Bernardek ni znal risati, tudi zlate barve ni imel in ne drugih, samo v črnilo je pomakal gosje pero. Prvo besedo na vsaki strani je pa le izpisal z velikimi črkami, kar naj bi dalo, njegovemu dnevniku videz starega manuskripta, kakor so z roko pisane knjige imenovali.

Tonca je bral Bernardkov latinski tekst, ki se mu je prevajal v mislih v slovensko besedilo:

V BOŽJEM IMENU začenjam pisati svoj dnevnik. Bog daj, da bi mi bilo vse, kar bom napisal, kdaj v veselje.

Zadnji dan meseca oktobra me je pripeljal oče v mesto. Mesta dotlej še nikdar nisem videl. Ko sem ga zagledal, sem se močno čudil. Mesto je obzidano. Oče mi je povedal, da je zato obzidano, da se ubrani sovražnikov, ako bi prišli nadenj z vojsko. Zdaj da so najhujši sovražniki Turki. Nihče ne ve, kdaj prihrumijo v deželo. Vedno morajo biti pripravljeni, da jih odbijejo. Zato pa so ob mestnih vratih noč in dan straže. Nas straže niso zadrževale. Ko je oče povedal, da me pelje v šole, so ga stražniki še poučili, kod naj greva, da prideva prav.

Po mestu sem gledal na desno in levo. Po cesti ni bilo nič kamenja. Če bi ga iskal, bi ga ne našel. Le s čim se otroci kamenjajo, ako se sprejo? Tako sem se spraševal. In hiše se na obeh straneh držijo druga druge in so visoke in lepe. Pri tleh so vsa okna napolnjena z najrazličnejšim blagom. Oče mi je povedal, da so to trgovine. Na več krajih se ceste ali ulice razširijo v velik prostor. Takemu prostoru pravijo trg. Na enem takem trgu sem videl čuden studenec. Okrogle stopnice ima in okroglo kamnito korito. Sredi korita stoji velik kamnit mož. Ves bradat je in skoraj nag. V rokah drži velike vile s tremi roglji. Okoli njega so v štiri strani obrnjene štiri ženske, ki imajo namesto nog ribji rep. V rokah drži vsaka nekaj lonec — amfora mu pravijo — in iz njega teče voda.

Oče se je obrnil tam na desno proti veliki hiši, zraven katere je stala velika, še nova cerkev.

NAD VRATI v veliko hišo je bilo JEZUSOVO ime. IHS je bilo zapisano z zlatimi črkami. Vrata so bila zaprta. Oče dolgo ni vedel, kaj bi napravil. Pa je tedaj prišel do vrat tudi neki deček moje starosti. Potegnil je za vrv, spleteno iz žice. Toliko da je potegnil, je od znotraj zazvonilo in vrata so se sama odprla. Oče je vprašal dečka, če so v tej hiši novi menihi, ki imajo šole. Da so, je povedal. In šla sva v veliko vežo, od koder se je videlo na veliko dvorišče. Po dvorišču se je podilo toliko dečkov, kolikor jih ni v vsej Srednji vasi vseh skupaj. In med njimi sta bila dva gospoda, ki sta

bila tako oblečena kakor naš župnik. Ali so taki novi menihi? sem pomislil. Poznal sem samo take menihe, ki so hodili tudi v Srednjo vas in prosili miloščine. Ti so bili v rjavih haljah, prepasani z belo vrvjo, za katero so nosili rožni venec.

Ko je eden izmed tistih dveh gospodov na dvorišču opazil mene in očeta, je prišel k nama.



»Hvaljen JEZUS,« sva ga pozdravila in je odzdravil in bil zelo prijazen.

Oče je povedal, da me je pripeljal v šole in je dal gospodu župnikovo pismo. In gospod je rekel, naj greva z njim. K patru rektorju da moramo. In smo šli po stopnicah in prišli na dolg hodnik, ki je imel oboke in stebre, in se je z njega videlo na dvorišče. Dečki na dvorišču so gledali na hodnik. Smejali so se. Gotovo so se smejali mojemu očetu, ki je še vedno nosil na hrbtu koš.

»Tako,« je rekel prijazni gospod, ko smo prišli do nekih vrat. »Tu odložite koš in potem kar za mano k patru rektorju!«

Oče je šel naprej, jaz boječe za njim. Srce mi je neznansko bilo.

Pater REKTOR je že prebral župnikovo pismo, ko sva z očetom vstopila v njegovo sobo. Tudi on je bil prijazen. Po naše je govoril in povedal, da je

gledé mene vse v redu, da me imajo že zapisanega. Da sta že vse uredila z gospodom grajskim pisarjem, ki je prinesel grofovo pisanje. Oče se je zahvalil in me priporočil patru rektorju.

Potem sva morala z očetom spet iti za prijaznim gospodom, ki je naju pripeljal k rektorju. Oče je oprtal koš in gospod je naju odpeljal po drugih stopnicah. In smo prišli še višje in po dolgem hodniku v prostor, kjer so imeli ob stenah police. Police so bile razdeljene na predale. Vsi predali so bili polni blaga, kakor bi ga prodajali. Pa ga niso prodajali. Tu so imeli spravljeno šolarji svojo obleko in perilo. Tudi moje sta oče in gospod zložila na polico, ki je bila še prazna.

In potem je naju peljal gospod v velik prostor, kjer je bila postelja pri postelji.

»Tu je dormitorium ali spalnica,« je povedal in mi pokazal, katera postelja bo moja.

Potem smo šli spet po drugi strani po stopnicah, prišli spet na drug hodnik ali koridor, kakor je rekel gospod, in šli mimo mnogih vrat. Na vsakih vratih je bilo kaj napisanega. Zdaj vem, da ima vsak pater na vratih svoje sobe napisano ime in priimek. In tako smo prišli tudi do vrat, nad katerimi je bila okrogla črna tabla z belim napisom: »Aula studiorum«. Gospod je odprl vrata in z očetom sva šla za njim. Prišla sva v veliko, dolgo sobo, v kateri so bile same mize in za njimi stolice. V spodnjem koncu je bil nekoliko višji prostor in na njem posebne vrste miza, od koder bi se moglo videti po vsej veliki izbi. Na steni nad to mizo je bil velik križ, okoli po stenah pa podobe svetnikov.

»Tukaj se naši šolarji učijo,« je povedal gospod. »Tudi vaš Bernardek se bo tu učil,« je še rekel očetu in naju peljal k neki mizi.

»Vidiš, tu bo tvoj prostor,« je potem rekel meni in odprl še predal ter povedal, da bom imel v njem svoje šolske bukve in zvezke.

KO SMO prišli iz učilnice, smo šli mimo dvojih vrat. Nad prvimi je bila črna tabla z napisom PHILOSOPHIA, nad drugimi pa THEOLOGIA.

»Če boš priden, prideš čez štiri leta v filozofijo, potem pa v teologijo, ako si res izbereš duhovniški poklic,« mi je rekel prijazni gospod.

In potem smo prišli v pritličje. Tudi v pritličju so vrata pri vratih. Nad prvimi sem bral REFECTORIUM. Gospod je videl, da bi rad vedel, kaj je za temi vrati. Odprl jih je. Spet same mize, a na njih ni bilo bukev. Posoda je bila, skleda in krozniki in žlice in vilice. Vse je bilo lepo razvrščeno. Gospod je povedal po naše, da je to jedilnica in da že pripravljajo za večerjo. Tudi tu mi je pokazal prostor, kjer sedaj vedno sedim, ko pridemo k zajtrku, kosilu in večerji.

In potem smo šli še mimo peterih vrat, nad katerimi sem po vrsti bral: RHETORICA, SYNTAXIS SUPERIOR, SYNTAXIS INFERIOR, GRAMMATICA SUPERIOR, GRAMMATICA INFERIOR in še CLASSIS INFIMA GRAMMATICES.

»To so naše šole, skozi katere boš moral,« je pojasnil gospod. »Iz najnižjega razreda, v katerem se učijo začetniki, prideš v drugi slovnčni razred, potem v tretji ali višji slovnčni razred, nato bo treba skozi dva razreda sintakse, v katerih slovnica ne sme delati več nikakih težav in morajo šolarji brati in predstavljati že latinske in grške pisatelje in tudi sami sestavljati naloge. Če premagajo te težave, pridejo v retoriko, ki ji pravijo tudi humanitas in tudi poetika. V tem razredu se učijo govorništva in drugih vednosti, ki jih morajo vsi učeni ljudje znati. Od tod pa prideš v filozofijo, kjer se boš učil prave modrosti, in potem v teologijo, kjer se učijo božje vede.«

Tako je povedal prijazni gospod in prišli smo spet v vežo onstran dvorišča, kjer se je oče poslovil.

JAZ sem stopil še za njim prav do vrat. Tam mi je priporočil, naj bom priden in tudi Tonca naj bo priden. To zadnje je pristavil bolj tiho.

»Bom, bom!« se je tedaj oglasil pri tleh Tonca. »Saj sem bil priden vso pot in ves čas, odkar smo prišli v mesto, nisem črnil. Tudi pri novih menihih ne. O, saj vem, da moram molčati, ker me ne vidijo. Zdaj vem vse, kje bova z Bernardkom. Lepo bo, lepše kakor pri vas v Srednji vasi. Pa mater doma pozdravite in ji povejte, da se dolgo ne bomo več videli. Dokler ne postane Bernardek gospod. Vse šole mora napraviti, drugače ne bova več prijatelja...«

Jaz sem ta čas molčal in če je kdo kaj slišal, je mislil, da jaz govorim. Pa mislim, da ni nihče nič slišal, ker je Tonca bolj šepetal ko govoril.

Ko je oče odšel, sem postal močno žalosten. Nič ni pomagalo, da mi je Tonca splezal na ramo in mi šepetal v uho ter me tolažil.

V INFIMO, v najnižji razred, mi ni treba hoditi. Tretji dan meseca novembra so me izpraševali, kaj znam. Vse sem gladko odgovarjal in so bili z menoj zadovoljni. Pohvalili so me in rekli, da sem dober za classis grammatices inferioris — za drugi razred.

Tonca, ki je poslušal vprašanja in odgovore, je bil tudi zadovoljen, ker si je vprašanja in odgovore sproti zapomnil.

V RAZREDU nas je dvajset. Mene je gospod župnik res dosti naučil. Nič manj ne znam kakor drugi. Še več. Zjutraj ob šesti vstanemo in ko opravimo jutranjo molitev in smo vsi skupaj v hišni kapeli pri maši,

imamo po zajtrku dve uri slovnice, potem ob deveti latinsko branje, ki nam ga pater lepo razlaga, da moramo vsi razumeti. Po tej uri se sami učimo in ob enajsti je kosilo. Pri jedi si mora Tonca sam s svojo nevidnostjo pomagati. Pravi, naj nič ne skrbim, da že poskrbi zase in da ni nikdar tako dobro jedel. Popoldne imamo spet slovnico, potem se učimo lepo pisati in vsak drugi dan je še katekizem. Ob sobotah pa nas v razredu cel dan izprašujejo vso snov, ki smo jo med tednom vzeli in predelali. Zvečer gremo spat ob osmi. Ko že vsi zaspijo, morem šele govoriti s Toncem. Pravi, da mu ni nič dolg čas. Medtem je napravil že nekaj svojih posebnosti. Neviden je smuknil v sobo, kjer se zbirajo patri profesorji. Poslušal jih je, kaj govorijo. Tudi o meni so govorili. Vsi so me hvalili, da sem najpridnejši v razredu. Tako mi je povedal Tonca, pa mu skoraj ne verujem.

Na ljubo Toncu moram še zapisati, da je tudi on priden. Samo jaz da sem pridnejši, pravi, druge pa da bi vse posekal. Toliko da se je že naučil.



ZADNJIČ smo pisali latinsko nalogo.

Vsi smo se prej pridno učili, a smo se vendar bali. Zvečer mi je Tonca povedal, da je bil pri profesorju latinščine v njegovi sobi. Videl je, da bere Ezopovo basen o mravlji in kobilici. »To bo primerna naloga, to!« je govoril pater sam s seboj. In je priredil besedilo basni tako, da ni prezrl ne ene same samostalniške in glagolske oblike, ki smo se jih učili in bi jih morali v nalogi zadeti. Ko je pater nalogo sestavil in jo pustil na mizi, je začel hoditi po sobi in molil brevir. In potem je pozvonilo k večerji. Pater je odšel, Tonca pa ostal v njegovi sobi. Ostal je zato, da je nalogo od začetka do konca natančno tako prepisal, kakor

jo je pater sestavil. Kako je prišel iz sobe, ki jo je pater za seboj zaprl, ni povedal. Če se lahko napravi nevidnega, more gotovo tudi zaklenjena vrata odpreti. On že ve, kako. Jaz ga ne maram spraševati. Spoznal sem, da svoje čudne skrivnosti nikomur noče izdati. Naj jo le obdrži sam zase, samo da bi jo le dobro in pametno uporabljal kakor doslej, ko ni še nikomur nič škodil razen graščaku, kar pa je tudi obrnil v dobro. Tudi s prepisom Ezopove basni je napravil dobro, čeprav nemara ni biló vse v redu. Sicer pa šolarji pravijo, da slepariti pri nalogah ni greh. In so zadovoljni, če morejo slepariti, in se bahajo, ako jih profesor ni zalotil. Jaz prav za prav nisem sleparil. Besedila, ki mi ga je dal Tonca, sem se naučil na pamet in potem sem pisal tako hitro, da sem že končal, ko so se drugi mučili ob prvih stavkih. Ko je prinesel pater drugo uro naloge, je bilá moja brez vsake napake. Pater me je pohvalil in me postavil za zgled drugim. Takrat sem zardel in bil v zadregi. Tonca pa vesel. Pritajeno, da sem mogel le jaz slišati, se je smejal in mi še neviden stiskal roko, kakor bi hotel reči: Dobro sva napravila! Potem mi je pa šepnil: »Nič se ne boj, tako ti bom še večkrat pomagal!...«

(Dalje.)